

«syngende yndelig i vore Hierter for Herren»

Sangens betydning for Hans Nielsen Hauge og i haugebevegelsen

Ingrid Gjertsen

Førsteamanuensis em. i musikkvitenskap ved Griegakademiet

Universitetet i Bergen

ingma932@gmail.com

Sammendrag: Med Hans Nielsen Hauge kom en folkelig vekkellesbevegelse som vårt land aldri tidligere hadde opplevd maken til. Denne artikkelen ønsker å vise hvor viktig sangen var for Hauge og Haugebevegelsen. Hauges salmebok undersøkes spesielt med tanke på bruken av Hans Adolph Brorson som kilde, og Hauges betydning for spredning av Brorsons sanger i Norge drøftes. Videre tas opp Hauges syn på sang og sangens praksis og funksjon hos Hauge og i Haugebevegelsen. Konklusjonen er at Hauge og hans bevegelse bidro sterkt til spredning og bruk av Brorson-salmene i Norge. De ble sunget til folks egne melodier og musikalske idealer. Gjennom Brorson og pietismens forløper Johann Arndt videreførte Hauge felleskirkelig mystikk i lekfolkets sangutøving. Den har igjen fått betydning for sanguttrykk og sangens funksjon. Den økende sangvirksomhet fikk stor innvirkning ikke bare i Hauges samtid, men også i ettertid og helt til våre dager.

Søkeord: Hans Nielsen Hauge, H.A. Brorson, salmebok, sang, folkemelodi.

Abstract: Hans Nielsen Hauge started a religious revival which became the largest and most important one people in Norway had seen until then. This article considers the important role singing played in the Haugian movement and for Hauge himself. Hauge's hymn book is of special interest given that roughly half of it is composed of hymns written by the pietistic poet Hans Adolph Brorson. This article also emphasizes Hauge's role in introducing and spreading Brorson hymns in Norway, Hauge's personal thoughts about singing, and the use and function of the singing by Hauge and those within the Haugian movement. The article concludes that Hauge and the Haugian movement was of great importance in dispersion of Brorson's hymns and singing practice. Accompanied by folk melodies, the hymns were sung in tradition way of singing. Through Brorson and the forerunner of the pietist movement Johann Arndt, the tradition of Christian mysticism was carried on by Hauge to the people of his movement. The Hauge movement also influenced the way of singing and the

function of the singing. The increased singing activity was of great importance not only for Hauge and the Haugian movement, but also for the following times up until this day.

Keywords: Hans Nielsen Hauge, H.A. Brorson, hymnbook, spiritual singing, folk melodies.

Innledning

Sitatet i overskriften er fra Hans Nielsen Hauges (1771–1824) fortale til sin salmebok *De sande Christnes udvalgte Psalmebog*. Denne artikkelen vil søke å belyse sangens plass, bruk og funksjon hos Hauge og i haugebevegelsen. Vekkelse og sang henger sammen, og Hauge-vekkelsen kan med rette kalles en sangvekkelse. Dette er det lett å glemme fordi sang var en så selvfølgelig og integrert del i vekkelsen som helhet. Haugianismen er et godt eksempel på hvordan et våknende kristenliv krever og utløser den religiøse sang, og både for Hauge selv og for hans venner har salmen og den åndelige vise hatt stor betydning.¹ Vekkelsen skapte en oppblomstring av sangen ved fornyet bruk av eldre salmer og ved å ta i bruk og skape nye. Dette er bakgrunnen for denne artikkelen og det som utgjør grunnlaget for de spørsmål som stilles.

Sangen i Hauges barne- og ungdomsmiljø

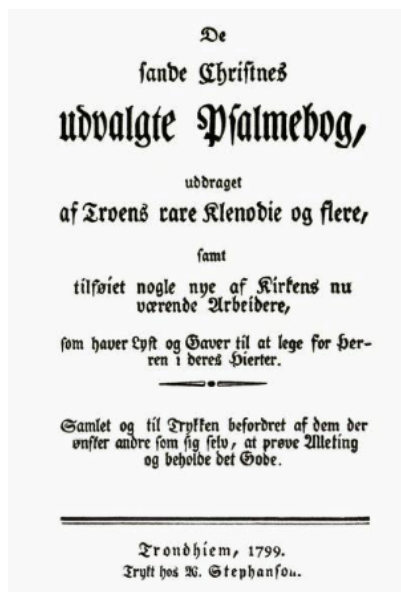
Det ble sunget også før Hauge. Han ble født inn i et praktiserende miljø, det var en viktig forutsetning. Sang var inkludert i kirke og husandakter, morgen- og aftenbønner. Kingos salmebok hørte med til andaktslitteraturen. «Skriv deg Jesus på mitt Hjerte» og «O Jesus, gid du ville» fra Kingo var inkludert i kveldsbønnene Hauge ba i sin barndom. Han var fortrolig med andaktsbøkene til Johann Arndt og Heinrich Müller og med Hans Adolph Brorsons (1694–1764) *Troens rare klenodie*. Han lærte salmer utenat, blant dem «Jesus din søte forening å smake» og «Akk visste du som går i syndens lenke» med flere. Når Hauge skriver om seg selv fra denne tiden, fremstår han som en lengtende og søkende person og han finner lærdom, oppbyggelse og trøst i å synge salmer.²

1 Helge Fæhn, «Innledning» i: H.N.H. Ording, *Hans Nielsen Hauges skrifter IV* (Oslo: Andaktsbokselskapet, 1951), 7.

2 Hans Nielsen Hauge, *Om religiøse følelser og deres verdi* (Levanger: Nordic Harvest Mission, 2019), 19–23; H.N.H. Ording, *Hauges Skrifter VI* (Oslo: Andaktsbokselskapet, 1952), 130.

Hans Nielsen Hauges salmebok

Hauge ga ut *De sande Christnes udvalgte Psalmebog* i 1799.³ I den store mengden litteratur som finnes om ham, er hans salmebok lite omtalt, tross det faktum at ingen av

hans utgivelser kom i større opplag og fikk en større utbredelse enn denne. Den nevnes ikke i Einar Mollands kirkehistorie.⁴ Andreas Aarflot nevner den kort under omtalen av Hauges skrifter, ellers bare i en bisetning.⁵ Knut Dørum og Helje Kringlebotn Sødals bok fra 2017 om Hans Nielsen Hauge kaller hans salmebok for «bestselgeren». Likevel bruker de bare en halv setning på den, enda hensikten med deres bok er en oppdatert drøfting av de ulike roller Hauge og haugianerne spilte i det norske samfunnet på 1800-tallet.⁶ Andre forfattere har gitt Hauges salmebok noe omtale, som Sverre Norborg og Andreas Seierstad. Begge fremhever salmebokens store betydning, ikke minst for spredningen av Brorson-salmene.⁷ Ellers er det helst hos hymnologer

3 Den finnes i: H.N.H. Ordning, *Hauges Skrifter* IV (Oslo: Andaktsbokselskapet, 1951).

4 Einar Molland, *Norges kirkehistorie i det 19. århundre* I (Oslo: Gyldendal, 1979).

5 Andreas Aarflot, *Hans Nielsen Hauge. Liv og budskap* (Oslo: Universitetsforlaget, 1971), 236, 25.

6 Knut Dørum og Helje Kringlebotn Sødal (red.), *Hans Nielsen Hauge. Fra samfunnsfiende til ikon* (Oslo: Universitetsforlaget, 2017), 10, 35.

7 Sverre Norborg, *Hans Nielsen Hauge* I (Oslo: Cappelen, 1966), 155–158. Andreas Seierstad, «Hans Nielsen Hauge» i: *Kristen sang og musikk* 1, redigert av Lars Aanestad et al. (Oslo: Runa, 1962), 869ff.

og musikkforskere vi kan finne noe om sangen i Haugebevegelsen. Liturgi-eksperten Helge Fæhn gir en grundig presentasjon av Hauges salmebok.⁸

Da Hauge ga ut salmeboken, oppholdt han seg i Trondheim. Der ble han arrestert og satt i fengsel, og der skrev han salmen «Jeg er hos Gud i nåde». Dette er ikke den første salmen hans, men av hans mest kjente og illustrerer at salmer hørte med i ulike situasjoner i hans liv, også i fangenskap. Hauge var bare 28 år da han utga sin salmebok. Å utgi en salmebok er ressurskrevende og fordrer stor faglig kunnskap. Likevel har han prioritert dette tidlig i sin virksomhet. Han kjente salmelitteraturen fra før og var en våken strateg som raskt så behovet for en salmebok for hjem og møtevirksomhet. Hans hensikt var ikke å gi ut en kirkesalmebok, og han tok ikke med salmer fra Kingos salmebok, som han visste at de fleste hadde.

Året før Hauge ga ut sin salmebok, hadde *Evangelisk-Christelig Psalmebog* kommet og blitt tatt i bruk som kirkesalmebok i Norge. Hauge syntes ikke om denne rasjonalismens salmebok. I forordet til 5. utgave av sin egen, utgitt i 1819, skriver han at «noen finnes der, som kun av deres naturgave, uten ånd og følelse, sammensetter tørre vers med konstige ord, som tildels kan klinge vel, til dels også være usammenhengende nok, men som alt sammen ikke kan opplive hjertene». Hans salmebok representerte det motsatte. Den er også et tydelig tegn på den vekt han la på sangen som del av sin forkynnergjerning. Det å elske Herren, gjøre hans vilje, la ordet bo rikelig blant oss og synge yndig i våre hjerter for Herren hørte for ham med til samme sak.

Salmebokens kilder

Pietismens salme- og sangbøker fremfor noen er Brorsons *Troens rare Klenodie* (1739) og *Svanesang* (1765). Brorson er Hauges hovedkilde. Hele 53 av i alt 111 salmer har han hentet fra *Troens rare klenodie*. Dernest har han med 42 av salmene i Pontoppidans salmebok fra 1740. Denne boken var i begrenset bruk som offisiell kirkesalmebok, men et særtrykk med et utvalg salmer derfra fantes i Norge.⁹ Guldbergs salmebok, som var i bruk i noen norske kirker på Hauges tid, hadde også med salmer av Brorson. Hvorvidt Guldberg eller Pontoppidan har vært kilde til de salmer hos Hauge som finnes hos dem begge, fordrer en grundig tekstundersøkelse. Det er ikke gjort her, men gjennomgangen av et begrenset antall salmer fra Hauge og Pontoppidan viser stor likhet mellom de to. Helge Fæhn mener da også at Pontoppidan er Hauges kilde. Tre er hentet fra Johann Arndts *Den sanne kristendom*.¹⁰ I tillegg har han tatt med to salmer av seg selv og åtte av navngitte og ukjente haugianske sangforfattere.

8 Fæhn, «Innledning», 7–16.

9 Fæhn, «Innledning», 8.

10 Består av flere bøker, utgitt første gang samlet (Magdeburg 1610), oversatt til mange språk, bl.a. dansk (1743).

Hauge og Brorson

Brorsons *Troens rare klenodie* var ikke ukjent i Norge i slutten av 1700-tallet. Både denne og *Svanesang* kom i flere opplag og utgaver også i vårt land utover på 1800-tallet. Pontoppidans og Guldbergs salmebøker hadde med salmer fra *Troens rare klenodie*, men Huges salmebok fikk likevel betydelig større utbredelse i folket. Helge Fæhn har understreket Huges store betydning og skriver: «Den som fremfor noen annen har bidratt til å gjøre Brorsons salmer kjent og elsket i vårt land, er H. N. Hauge.» Det er ingen tilfældighet. Hans grunnleggende opplevelse 1796 og hele hans fromhet og kristendomssyn er så åndsbeslektet med de pietistiske salmer at det slett ikke forunder at så mange av dem er tatt opp i den første salmesamling Hauge ga ut.¹¹ Han var selv en mann av folket, og vekkelsen hans bredte seg fort. Det ble en oppblomstring i sangpraksis og repertoar, og Brorson ble folks store favoritt.

På denne bakgrunn er det interessant å se nærmere på Huges bruk av Brorson, hvilke salmer han har valgt, og i hvor stor grad han er påvirket av ham. Det første vi kan slå fast er at Hauge ikke har tatt med noen av salmene fra *Svanesang*. Med tanke på alle salmer fra denne som finnes i folkesangtradisjonen, som «Den store, hvite flokk», «Akk Fader, la ditt ord, din Ånd» og flere, kan man spørre seg hvorfor. Kanskje har han ikke kjent til boken? Den kom ikke ut før 1765, mange år etter *Klenodiet*. Men Hauge har heller ikke med salmer fra *Svanesang* i 1819-utgaven av sin salmebok, og på det tidspunkt må han ha kjent til den. Det kan også tenkes at Hauge har villet være «på den sikre siden». I Danmark ble ikke *Svanesang* møtt med samme begeistring som *Troens rare klenodie*. Brorsons poesi falt ikke i smak hos de danske opplysningsmenn. Særlig fikk salmer med motiver fra Salomos høysang gjennomgå. Erik A. Nielsen skriver om poesien i *Svanesang* at uttrykket er forkortet og fortettet og kunstferdigheten kan bli så dominerende, at man må arbeide seg gjennom overflaten for å oppdage innholdet.¹² Da boken kom ut, ble diktene også kalt «Åndelige sanger» eller «Arier». Innholdet i *Troens rare klenodie* ble vurdert nærmere kategorien «salme».¹³ Kanskje kan dette ha vært noe av årsaken til at Hauge bare har brukt salmer fra *Troens rare klenodie*.

En systematisk sammenligning av Huges salmebok med *Troens Rare Klenodie* viser i hvor stor grad Hauge har brukt denne. Huges salmebok fra 1802 (4. opplag) og Brorsons *Troens rare klenodie* i L.J. Kochs *Hans Adolph Brorson, samlede skrifter*, bind 1–3, Kbh. 1951–1956, er brukt. Hauge har uten tvil hentet salmene direkte fra boken hans. Han er i stor grad tro mot Brorsons tekster og har bare gjort noen få forsiktige rettinger til et språk nærmere norsk talemål.

11 Fæhn, «Innledning», 9.

12 Erik A. Nielsen, *H.A. Brorson. Pietisme, meditation, erotik* (København: Gyldendal, 2013), 410.

13 L.J. Koch, *Hans Adolph Brorson, samlede skrifter* 3 (København: Lohse, 1956), 7–11.

Salmebokens komposisjon

Hauge har plassert salmene under overskrifter som viser til salmenes innhold. De aller fleste av overskriftene har han hentet fra Brorson. Noen av dem har han slått sammen to og to eller flere. Hans bok er tross alt av betydelig mindre omfang enn Brorsons. Noen ganske få overskrifter har Hauge selv føyd til. Under overskriftene har Hauge satt Brorson-salmer som står under tilsvarende overskrift i Klenodiet. På dette punkt er det stort samsvar mellom Hauge og Brorson.

Større variasjon finner vi i forhold til Brorsons hovedinndeling. Hauge har sløyfet hans overskrifter til de sju hoveddelene i Klenodiet. Sett i lys av det Erik A. Nielsen skriver om Brorsons hovedinndeling med hver sin betydningsfulle overskrift, kan Hauges løsning virke mangelfull. Nielsen kaller Klenodiets oppbygning for en frelseshistorisk komposisjon som fra Brorsons side er bevisst og helt genial. Der kan mennesket følges fra fødsel til grav, døgnet fra morgen til aften og til ny morgen, kirkeåret fra advent til trinitatis og verdensløpet fra skapelse og syndefall til dommedag og skapelsens gjenopprettelse.¹⁴

Det interessante er hva Hauge får med seg av Klenodiets «frelshistoriske komposisjon», selv om han sløyfer hovedinndelingens overskrifter. Kirkeåret, Brorsons del 1, «Troens frydefest», følger Brorson, men har utelatt alle kirkeårets Maria-dager, «Maria renselses dag» (kyndelsmess), «Maria bebudelsesdag» og «Maria besøkedag». Her er Hauge mindre kirkelig enn Brorson. Det kan vær et eksempel på den frykten lutheranere, særlig i de nærmeste sekler etter reformasjonens innførelse, har hatt for å feire Maria Guds mor. Om Maria er utelatt, er til gjengjeld både Johannes døperens dag (St. Hans) og St. Mikael's dag med. At Hauge har sløyfet overskriften for Kristi himmelfartsdag, er vanskeligere å finne en forklaring på. Hellige tre kongers dag er også sløyfet, den dagen som kaltes «gamlejula» og som har stått sterkt i folketradisjonen helt fram til vår tid. I tillegg har Hauge føyd til «Salme på palmesøndag» og flyttet «Om nattverdens sakrament» fra Klenodiets del 3, «Troens midler» om gudstjenesten og ritualene, til etter «Palmesøndag». Nattverden tas fra liturgien og føyes inn i påskens drama, den stille uke med «Skjærtordagen» og den første nattverd.

Fra del 2 i Klenodiet, «Troens grunn», om skapelsen og menneskets innordning i Guds verk, har Hauge med flertallet av overskriftene. Hauges «Om den botferdige synders pøniten» kan muligens være erstatning for Brorsons «Omvendelsen». Brorsons overskrifter «Salighetens orden» og «Rettferdiggjørelsen» har ikke Hauge med. Dersom grunnen er noe annet enn plassmangel, ville dette være interessant å undersøke nærmere, men det vil føre for langt her. Fra Brorsons del 3, «Troens midler», om gudstjenesten, er ikke overskriften Dåpen med hos Hauge, og «Alterens sakrament» er, som vi har sett, flyttet til den stille uke. Denne hoveddelen blir slik ganske amputert hos Hauge. De som står igjen er «Guds ord, loven og evangelium» og «Bønnen». Er dette tegn på nedprioritering av kirke og liturgi hos Hauge? Han gikk jo

14 Nielsen, *H.A. Brorson. Pietisme, meditation, erotik*, 97, 103–109.

selv i kirken og oppfordret sine etterfølgere til det samme. Steffen Arndal skriver om pietismens tyske salmer at de skiller mellom det indre og det ytre, og at det fører til en negativ holdning til gudstjenestens former.¹⁵ Skillet mellom det ytre og det indre er kjent også i mystikken, som Hauge var inspirert av. Forklaringen på hans flyttinger av overskrifter kan ligge her, mer enn i en motstand mot formene i kirkens gudstjeneste.

Klenodiets del 4, «Troens frukt», den troendes erfaringer osv. i samlivet med Gud, er den mest fyldige hos Hauge, og en overveiende del av overskriftene hos Brorson er tatt med. Hauge har i tillegg flyttet noen overskrifter fra Klenodiets del 6, «Troens herlighet», om smertens forvandling til fryd, foreningen med Jesus brudgommen, og del 7 «Troens ende», om det eskatologiske, til denne delen. «Om døden og oppstandelsen» fra Klenodiets siste del, kommer slik under del 4 «Troens frukt», et klart brudd med Brorsons komposisjon.

Fra Klenodiets del 5, «Troens kamp og strid» er det bare tatt med én overskrift. Hvorfor har Hauge etter Klenodiets del 5 forlatt Brorsons frelseshistoriske disposisjon? Kan det henge sammen med at Hauge sterkere enn Brorson betoner den enkeltes personlige frelse og helliggjørelse, mens Brorson fremhever mer Guds gjerning i Kristus for alle mennesker? Andreas Seierstad nevner dette i forbindelse med salmebokens disposisjon og at del 4 om troens frukt derfor har blitt viktigere for Hauge¹⁶ Det kan være et poeng, men kanskje vi også her ser påvirkning fra mystikken. Foreningen med Jesus, Brudgommen og det eskatologiske er flyttet til del 4 «Troens frukt» om den troendes erfaringer. Slik blir de en del av den troendes liv her og nå og ikke bare i livet etter døden. Det evige bryter inn i tiden. Dette er også et anliggende hos Brorson, men Hauge har kanskje villet fremheve det ytterligere? Hauge kan også ha oppdaget at Brorsons disposisjon ville sprengte hans salmebok på 111 salmer mot Klenodiets 283. Han kan ha startet med det for øye å gjennomføre Brorsons komposisjon, men etter hvert måttet innse at den ble vanskelig å gjennomføre helt og fullt. En medvirkende årsak kan også ha vært at vel halvdel av salmene ikke er fra Klenodiet. Det kan ha vanskeliggjort en så gjennomført komposisjon som hos Brorson. At Hauge har tilføyd to egenkomponerte overskrifter i del 4, «Om lærestanden» og «Eksempel av Jesus til hjertens ydmykhet», kan ha med dette å gjøre.

Siste Brorson-salme hos Hauge (nr. 96) står under overskriften «Om troens strid eller samtale mellom Jesu Ånd og sjelen», som er en kombinasjon av Klenodiets del 5 og 6. Deretter kommer de tre salmene fra Johann Arndts bok under overskriften «Frydesang om Jesu Kristi ypperlighet og kjærlighet til ham» og «En salme til oppmuntring ved sommertidens betraktning». Tematisk er de beslektet med Klenodiets del 6 om Troens herlighet. Klenodiets del 7 «Troens ende» utelates hos Hauge, men overskriften «Om døden og oppstandelsen» med hele fem salmer er flyttet til Klenodiets del 4. Deretter

15 Steffen Arndal, «Den store hvite Flok vi see», *H. A. Brorson og tysk pietistisk vækkelsessang* (Odense: Odense universitetsforlag, 1989), 40–41.

16 Seierstad, «Hans Nielsen Hauge», 869.

kommer en morgensalme og aftensalme, tilsvarende et tillegg i Kledodiets del 7. Deler av denne siste bolken i Hauges bok er tematisk beslektet med Klenodiets siste deler. Det kan være tegn på at han prøver å nærme seg en avslutning som ligner Klenodiets. Avvikelser i Hauges komposisjon i forhold til Brorsons, røkker imidlertid ikke ved det faktum at Hauge i sitt salmebokarbeid helt tydelig har brukt *Troens rare klenodie* og støttet seg til den.

Hvilke Brorson-salmer har Hauge valgt?

Både Brorsons egne og hans oversettelser er tatt med. Salmene har mange vers, fra rundt ti til tjue, og med bare et par unntak tar Hauge alle med. Det interessante her er innholdet i salmene. Salmeboken åpner med advent og jul. Med tanke på alle Brorsons fine julesalmer, gir Hauges salmebok et svært beskjedent utvalg. Bare to er med. Grunnen til det sparsomme utvalget kan være at salmer for kirkeåret utgjør en liten del av salmeboken, bare 21 av 111 numre. Hauge har heller ikke tenkt sin salmebok som en kirkesalmebok. Begge julesalmene Hauge har valgt, ble første gang trykt i Brorsons hefte *Nogle juesalmer 1732*. Den første, «Hvordan takke vi vor Herre, For han gav sin Sønn herved?», har botspreg. Tanken på den verden Jesus blir født inn i, opptar både Brorson og Hauge, og Brorson innleder salmen med ordene fra Joh 3,19: «Og dette er dommen, at lyset er kommet til verden, og menneskene elsket mørket fremfor lyset; for deres gjerninger var onde.» Hauge har valgt Brorson-salmen som omhandler kontrasten mellom menneskets syndighet og Guds kjærlighet og godhet. Vanekristendom, og å «synde på nåden», ta det lettvindt med hvordan man lever og regne med Guds tilgivelse uansett, er temaet.

Med denne salmen er et fremtredende tema i Hauges salmebok presentert: Alvoret, kristenlivets kamp og strid. Den troende blir stadig konfrontert med krefter som står Guds vilje imot. Tekstene formaner til våkenhet, å velge rett, gjøre det gode, leve et hellig liv. Den gamle Adam skal trækkes under fot. Lunkenhetens fare er alltid til stede. Man må arbeide på sin salighet, kjempe for å bevare troen. Først og fremst foregår kampen mellom ondt og godt i mennesket selv, men også i omgivelsene og den verden vi lever i. Men den smale vei til Guds rike er også full av lifligheter om man først blir kjent med den, som i salmen «Jeg går i fare hvor jeg går». Den troendes vei går gjennom fare og trengsel. Døden og satans lenker truer over alt. Men det er ikke hele sannheten. Samtidig med alt dødelig og destruktivt går den troende blant en skare av engler og med Jesus ved sin side, «Slett intet satans makt formår, i sådan himmel-skare» (vers 4), og «Jeg går til himlen hvor jeg går» (vers 6).

Den andre julesalmen, «Den yndigste Rose er funden», har et helt annet preg. Her møter vi mystikken og Høysangens motiv hos Brorson, slik vi bl.a. også finner det i «Mitt hjerte alltid vanker». De to salmene uttrykker i særlig grad nærheten mellom Kristus (brudgommen) og den troende (bruden). «Jeg er en rose i Saron» står som overskrift til denne salmen i Brorsons *Nogle juesalmer*. Den er hentet fra Salomos Høysang 2,2, «Jeg er Sarons rose, en lilje i dalene». Hos Brorson er «rosen» Kristus, selv

om Høysangens rose og lilje henspiller på bruden, den troende/menigheten. Salmen ser Rosen midt i verden, midt blant tistler. Tistlene er den falne verden, menneskene som er skapt i Guds bilde, men som er uten frukt, fortapte, forbannet. Inkarnasjonen gjenoppretter forholdet til Gud. Rosen, Frelseren, er kommet. Ordet «søt», som vi finner i denne salmen, er mye brukt av Brorson, og Hauge adopterer det. «Søt» har et langt dypere innhold enn den vanlige betydningen av ordet hos oss og brukes om det som har med nåden, Guds hellighet og godhet å gjøre. De siste versene i salmen bruker kjærlighetens språk for å uttrykke den troendes enhet med Kristus. Nærheten oppleves også kroppslig, den smakes. Salmen taler i nåtid, det er snakk om her og nå.¹⁷ Ellers i Huges salmebok finner vi brudemystikken igjen i flere salmer. Brorsons billedbruk kan ofte være dristig når han skildrer kjærlighetsforholdet mellom Kristus og den troende, i alle fall etter dagens smak, underlig nok. Hauge følger Brorsons billedbruk stort sett.¹⁸

Kristi etterfølgelse, å ta sitt kors opp og følge ham, er et tema som følges godt opp i salmene Hauge har valgt. «Hvo vil med til Himmerige» (nr. 62) er et godt eksempel. Den oppfordrer til å følge Jesu kall: Kom! Tiden er kort. Lev fromt, kjemp mot synden, fornekt verden og deg selv, følg Jesus. Å følge Jesus er å gjøre hans vilje. Gjøre det gode. Mange salmer handler om dette. Her ser vi arven fra Johann Arndt. Både Brorson og Hauge står i tradisjonen etter Arndt. Han sees som pietismens forløper. Hans bok *Den sanne kristendom* var utbredt i Norge, også Hauge hadde den i sitt barndomshjem. «Det hellige liv» er Arndts store anliggende. Å leve et liv etter Guds vilje var en viktig sak for Hauge og haugevekkelsen. Johann Arndt stilte spørsmålet hvordan et hellig liv kunne realiseres. Han søkte og fant svaret i senmiddelalderens mystikk. De gode gjerningene er et mysterium og ikke noe et menneske kan rose seg av. De er bare mulige gjennom overgivelsen, å fornekte seg selv og gi seg helt til Kristus. Ved at «Kristus lever i meg» (Gal 2,20) blir de gode gjerninger mulig. Det er Kristi verk, og et mysterium.

Hauge viderefører det som finnes av mystikk hos Johann Arndt og i Brorsons salmer. Nyere forskning har tatt opp Brorsons forhold til førreformatorisk mystikk.¹⁹ Brudemystikken i salmene hans har forbindelse med middelalderens «Theologia Mystica», skriver Anders Pontoppidan Thyssen.²⁰ Steffen Arndal finner at foreningen

17 Ingrid Gjertsen, *Kom du min Sulamit. Sang og mystikk i haugiansk fromhet* (Oslo: Solum, 2007), 111–112.

18 Hauge, *De Sande Christnes udvalgte Psalmebog*, nr. 54, «Far herut urene ånd», vers 2, 11, mfl.

19 Bl.a. Jan Ulrik Dyrkjøb (red), *Brorson. En bog i 300 året for salmedigterens fødsel* (Frederiksberg: Anis, 1994). Gjertsen, *Kom du min Sulamith*.

20 Anders Pontoppidan Thyssen, «Brorson og Pietismen. Med særlig henblik på eftertidens pietismekritik» i: *Brorson. En bog i 300 året for salmedigterens fødsel*, redigert av Jan Ulrik Dyrkjøb (Frederiksberg: Anis, 1994), 27.

med Jesus i Brorsons poesi nærmer seg begrepet mystikk i egentlig forstand.²¹ Mystikken er særlig til stede i Brorsons *Svanesang*, men gjennomgangen av salmene i Hauges salmebok viser at den er godt representert også i *Troens rare klenodie* og de salmer Hauge valgte derfra. Slik var Hauge med på å formidle mystikk til det norske lekfolk gjennom sangen.

Overgivelsen er noe den troende higer etter. Å miste alt for å vinne alt. Mange av Brorson-salmene Hauge har valgt, gir eksempler på det.²² Overgivelsen er en livslang prosess, den er ikke gjort på én dag og ikke én gang for alle. Den skjer gjennom en daglig omvendelse til Gud. Som i salmen «Akk, visste du som går i Syndens lenke», vers 4: «Ak! Trodde du, at man seg ei kan drømme / I himlen inn, det ei så lett er gjort.» Men ved Guds nåde skal det lykkes. Det gjelder å være våken: «Op! Vaag og bed» (nr. 59), prøv deg selv, du er aldri sikker. Flere salmer handler om lengselen, et sentralt tema hos Brorson. Lengselen etter et hellig liv, etter forening med Gud. Et eksempel er «Hvem der hadde dog forloret», om lengsel etter å slippe alt, etter å bli gjemt i Gud: «O, hvem allting kunde slippe / At man rett i frihet sto.»

En salme med en spesielt fyndig og slående stil er «Hvor ser det ut i verdens ørk». Det ser ut til at Hauge har en forkjærlighet for den knappe, men treffende stilen. Den finnes i mange av Brorson-salmene han har valgt. De skiller seg fra poesien i *Svanesang*. Knappheten går likevel ikke ut over innholdet. En av Brorsons egenskaper er å uttrykke det store og underfulle i minimerte, nøkterne ordelag. «Hvor ser det ut i verdens ørk» er en fengende salme med denne nøkterne og treffende stilen. Den handler om kjærligheten til nesten. Verden er full av hat, vrede og misunnelse, men Guds folk er «et lys i verdens natt»:

De sterke med de svake gå,
De rike med de arme stå,
Forfarne med lemfeldighet
Veivise dem som lite vet,
At allting passer seg så nett,
Når alles krefter samles rett.

Gleden og trøsten finnes i flere salmer, i salmer for påsken og ellers.²³ Salmer med lovprisning mangler heller ikke. «Guds igjenfødte, nye levende sjele» med oppfordring til lovsang er et godt eksempel, likeså «Mitt hjerte skal brenne som offer i ilden», som er en gjendiktning av Salme 34. Bønnesalmer er godt representert, «Min Fader! Fød meg til ditt billede å bære, / Og skap meg om på ny i hjerte, sjel og mod» er et

21 Steffen Arndal, *H.A. Brorsons liv og salmedigtning* (Frederiksberg: Materialcentralen/ Religionspædagogisk center, 1994), 58.

22 Hauge, *Psalmebog* nr. 95, «Hvor skal jeg vel lindring finne», vers 6, m.fl.

23 Hauge, *Psalmebog* nr. 11, «Vil du have påskelede», og nr. 64, «Min sjel, hvo ville være».

eksempel. Bønnene preges av ydmykhet, Gud er hellig og allmechtig, Jesus prises for sin frelsesgjerning og som forbilde. «Mitt lam! Som uten skyld tålmodig for oss døde, / Ak, giv meg og et tålmodig, ydmykt sinn.»²⁴

Endringer hos Hauge

Hauge er tro mot tekstene i Klenodiet. Det gjelder salmeboken av 1799. Senere utgivelser er ikke undersøkt. Der kan det være flere endringer. Også den første utgaven har endringer, men de er stort sett små og forholdsvis sjeldne. Noen av disse kan tolkes som ulikt poetisk syn hos Brorson og Hauge. Et sted har Hauge dempet på Brorsons mer frodige billedbruk og skriver «O store Gud du haver magt» i stedet for Brorsons «Syvfoldig store siele-skat!»²⁵ Noe lignende skjer i en annen salme, der Brorson beskriver det onde «Som sorte helved-trolde», mens Hauge har «Som sår og død forvolde».²⁶ Hauge har jevnt over beholdt Brorsons poesi uforandret, men eksempler som dette kan være tegn på hans nøkterne og jordnære holdning og ønske om å dempe de mest frodige uttrykk. Noen endringer går mer på innhold. Det gjelder uttrykk som «Jesu sår», som her hos Brorson «At jeg i dine sår meg speile kan med lyst», som hos Hauge blir «Så skal jeg stå for deg, med glede og med lyst».²⁷ Eksemplet kan være et tegn på Hauges kritiske holdning til noe av språkbruken i herrnhutiske salmer. I fortalen til 1819-utgaven av salmeboken skriver han at noen «ensidig enten betrakter Kristi forsoning som et skjul for sitt hjerte, uten å sammenføye, at han skal rense dem til sitt eiendoms folk, som skulle være flittige til gode gjerninger; eller og med en fariseisk selvgodhet ophører sine egne gjerninger: Sådanne sange har jeg søkt å utelade». En annen endring, som kan sees som justering av innhold, er denne: «Vil han os tage an på ny, Ja dersom vi fra synden fly» hos Brorson, blir hos Hauge «Vil han oss tage an på ny, Ja så vi skal fra synden fly.»²⁸ Gud tar imot syndere, og det er han som bevirker at vi flyr fra synden, «så vi fra synden fly». Denne endringen er ikke uvesentlig.

I salmen med motiver fra Salomos Høysang, «Det koster mer enn man for først betenker», er et vers hos Brorson utelatt hos Hauge. Verset viser sterke innslag av brudemystikkens poesi, og Hauge kan ha tatt det ut av den grunn. Han viser i så fall en inkonsekvens på dette området, idet salmen av Heinrich Müller hos Hauge, «Akk, hva skal jeg i de steder» viser en dristighet i Høysangs-poesi som overgår Brorsons. To salmer fra Brorson er mye endret hos Hauge, uvisst av hvilken grunn. Kan disse være hentet fra en sekundær-kilde og ikke fra *Troens rare klenodie*? Det gjelder «Helligste Jesu, Du renhets Kilde!» og «Den, som der vinner». Denne siste er en samtale mellom Jesus og sjelen. I dag er salmen kjent som «Hjelp meg, o kjæreste Jesus, å vinne», og Jesu-verset er utelatt.

24 Se Hauge, *Psalmebog*, nr. 16, «Guddomsstråle, Himmellue».

25 Hauge, *Psalmebog*, nr. 18, vers 8.

26 Hauge, *Psalmebog*, nr. 48, vers 4.

27 Hauge, *Psalmebog*, nr. 42, vers 13.

28 Hauge, *Psalmebog*, nr. 36, vers 13.

Melodiene til Brorson-salmene

Melodihenvisingene i Hauges salmebok er de samme som i Brorsons *Troens rare klenodie*. Det gjelder alle så nær som nr. 7. Henvisingene angir navnet på salmen melodien er hentet fra, men ikke hvor salmen står. Det viser seg at nesten alle er fra Kingos salmebok, mens noen få står i andre utgivelser med Kingo-salmer. Der Brorson og Hauge har forskjellig melodihenvising, har han som oftest valgt Kingo. Dette viser Kingos posisjon blant folk. Hauge kan ha valgt melodier derfra for å lette bruken av sin salmebok. Det har også spart ham for mye arbeid.

Til denne artikkel er 18 av melodiene til Brorsons salmer i Hauges salmebok undersøkt. Melodiene i innsamlernes nedtegnelser fra midten av 1800-tallet og utover er brukt.²⁹ Bare to av salmene, én av dem «Den yndigste rose», likner noe på melodien i kirkelige salme- og koralbøker før 1926. De øvrige 16 gjør det ikke. Undersøkelsen her stemmer med det også tidligere folkemusikkforskere har ment: At det er vanskelig å spore opp hvor de norske melodiene til Brorsons salmer kommer fra. De har levd sitt eget liv i folket i flere generasjoner før de kom i kirkelig bruk. Riktignok hadde Brorson-salmer kommet med i Landstads salmebok 1870, men Lindemans koralbok til denne hadde ingen folkemelodier med.

Om hele salmeboken

Salmene bygger på bibelske motiver, men de er ikke «dogmatikk», læren om Gud, treenigheten osv. Dette forutsettes kjent, og Hauge er selv godt kjent med den kristne lære. Han henvender seg til dem som trengte en salmebok til eget bruk og til bruk i vennesamfunnet. Slik var salmeboken et strategisk grep. Ingen vekkelse uten sang.

De fleste av salmene utenom Brorsons er med få unntak forfattet av tyske salmediktere, de fleste prester og geistlige fra det 16. til det 18. århundre. Blant dem er Paul Gerhard godt representert, blant annet med salmen «Gå ut min sjel og fryde deg»,³⁰ som er hentet fra Johann Arndts bok *Den sanne kristendom*. Fra samme bok kommer ytterligere to salmer.³¹ Ikke uventet har Hauge tatt med «Jesus din søte forening å smake», likeså «Herre jeg hjertelig ønsker å fremme din ære» og «Skulle jeg min Gud ei prise». Alle er med folkemelodier i innsamlernes materiale.

Hauge var kritisk både til gammel luthersk ortodoksi, opplysningstidens strømninger og herrnhutisk lære. I fortalen til 1819-utgaven av salmeboken nevner han noe om dette. Han vil formidle det som kan rense Gud folk og gjøre dem «flittige til gode gjerninger» og skriver: «Min største glede skulde det være, i fall disse sange kunne tjene de mennesker de falle i hende, til synds erkjennelse, troens bestyrkelse og veiledelse på salighets vei.»

29 Hauge, *Psalmebog*, nr. 3, 4, 32, 39, 43, 54, 55, 59, 60, 63, 69, 73, 79, 81, 94, 94, 96.

30 «I denne fagre sumarstid», *Norsk Salmebok* (2013), nr. 840.

31 Hauge, *Psalmebog*, nr. 97, «Jesus dulcis memoria» i dansk oversettelse, og nr. 98, «Akk, hva skal jeg i de steder» av Heinrich Müller.

Jesus, din søte forening å smake

Kilde: Ragnar Vigdal, Luster
Transkripsjon: Ingrid Gjertsen

1. Je - sus din sø - te for - e - ning å sma - ke,
2. Styrk meg rett kraf - tig i sje - len her in - ne,
len - ges og tren - ges mitt hjer - te og sinn.
at jeg kan fin - ne hva An - den for - mår.
Riv meg fra alt det meg hol - der til - ba - ke,
Ta meg til fan - ge, min ta - le og sin - ne,
drag meg i deg min be - gyn - nel - se inn.
led meg og lokk meg så svak som jeg går.
Vis meg rett klar - lig min jam - mer og møy - e,
Meg og hva mitt er jeg gjer - ne vil mis - te
vis meg for - der - vel - sens av - grunn i meg,
når du a - le - ne i sje - len må bo,
at seg na - tu - ren til dø - den kan bøy - e,
og seg om - si - der på dø - ren må lis - te
An - den a - le - ne må le - ve for deg.
hva som for - styr - rer min in - ner - ste ro.

Sangpraksis og sangens virkninger

Sangen fulgte Hauge hele livet, i det daglige, på reiser, i arbeid og forkynnergjerning, på møter og sammenkomster. I sine skrifter kommer han flere ganger inn på sangen og dens betydning. Han skrev også egne sanger, som finnes spredt rundt i hans skrifter.³²

Sangen var for ham ikke «pausemusikk», som skulle fylle et ledig rom innimellom det talte ord. Sangen hadde en like viktig funksjon som det talte ord. Han stilte krav til innholdet og til sanguttrykket, som begge deler skulle tjene formålet. Selv sang Hauge og grunnnet på Guds ord for å lære Guds vilje å kjenne. Sangen var ham til trøst og oppmuntring, og han sang når han gledet seg i Gud. Han lærte salmer utenat og

32 Samlet og utgitt av hans venner i *De af H.N. Hauge forfattede Sange* (1843).

opplevde hvor viktig dette var. Slik kunne han grunne på dem i alle situasjoner. «Jesus din søte forening å smake» er et godt eksempel.³³

Sang hørte naturlig med i haugianernes sammenkomster. Hauge sang også selv under møtene og oppbygget sine venner både med sang og tale.³⁴ Han brukte sangen også når han møtte folk under sine vandringer og i andre sammenhenger. Det fortelles at han en gang ble rodd med båt over Sunndalsfjorden på Møre. Under turen sang han «Jesus din søte forening å smake», og mannen som rodde ham, kunne aldri senere glemme den mannen og den sangen.³⁵

Store deler av sitt voksne liv satt Hauge i fengsel. Sangen fulgte ham også der. I Fredrikstad fengsel julen 1797 sang han, og soldatene hørte på med bevegelse. Under det lange fengselsoppholdet i Christiania gamle Rådhus kom vinteren 1805 en av hans venner, John Hansen Sørbrøden, fra Halden for å besøke ham. Han slapp ikke inn. Men fra sitt vindu i 2. etg. fikk Hauge se ham stå utenfor på gaten, og med hodet mot jernsprinklene sang han Brorson-salmen «Helligste Jesu, du renhets kilde».³⁶ I brev til sine venner etter løslatelsen i 1814 skriver han at han ber Gud gi ham nåde til å prise ham for friheten, og at han må «gi dere av sin Ånds kraft, liv og glede, så vi samtlige kan synge hans navns lov, den Allerhøyeste».

Hauge nevner flere ganger at en salme eller sang har hatt betydning i bestemte hendelser i hans liv. Kroneksemplet er opplevelsen i 1796. Hauge arbeidet på jorden til sin fars gård den 5. april 1796. Han forteller selv at han sang på salmen «Jesus din søte forening å smake». Da han hadde sunget det andre verset,

Styrk meg rett kraftig i sjelen derinne
At jeg må finne, hva Ånden formår
Ta meg til fange min tale og sinne
Led meg og lokk meg så svak som jeg går
Meg og hva mitt er jeg gjerne vil miste
Når du alene i sjelen kan bo
Og seg omsider på døren må liste
Hva som forstyrrer min inderlig ro,

33 Hauge, *Om religiøse følelser og deres verdi*, 22, 32.

34 H.N. Hauge, *Beskrivelse over Hans Nielsen Hauges Reiser, vigtigste Hændelser og Tildragelser* (Christiania: Gram, 1858), 7. Dagfinn Breistein, *Hans Nielsen Hauge «Kjøbmand i Bergen»* (Bergen: Grieg, 1955), 55.

35 Nils M.H. Magerøy og Arne H. Magerøy: *Hans Nielsen Hauges verksemd i Møre og Romsdal fylke* (Molde: Møre og Romsdal krins av Det Norske Misjonsselskap, 1946), 14.

36 H.G. Heggveit, *Den norske Kirke i det nittende Aarhundre I* (Christiania: Cammermeyer, 1911), 332–333.

ble hans sinn så oppløftet til Gud «at jeg ikke sanset meg, eller kan utsi hva som foregikk i min sjel; for jeg var utenfor meg selv».

Hauges opplevelse inntrådte mens han sang. Teksten forklarer hans opplevelse. Når han skriver om denne opplevelsen, siterer han hele dette verset. Det er viktig å merke seg at sangen er en bønn, og at teksten inneholder flere av mystikkens sentrale ord og begreper: lengsel etter forening med Jesus og å bli fri fra alt som vil hindre ham i det. Han ber om å bli tatt til fange og oppgi alt sitt for at Jesus alene må bo i sjelen, og at sjelens indre ro ikke må forstyrres. Det er klare tegn på at opplevelsen virkelig er av mystisk karakter. Den var ekstatiske. Han følte en stor glede, «noe overnaturlig, guddommelig og salig, en herlighet som ingen tunge kan utsi», en «åndelig oppløftelse» og en overstrømmende opplevelse av Guds kjærlighet. Dette skapte i ham en brennende trang til å elske Gud og menneskene og anger over at han hadde forsømt dette. Etter opplevelsen hadde han, som mystikerne, vanskeligheter med å sette ord på «det usigelige» som hadde skjedd. Men fra og med denne hendelsen var han forandret. Da begynte også hans kallsgjerning.³⁷

Fra hans virksomhet rundt omkring i landet finnes flere fortellinger om sangens virkning. En av dem er fra Ål i Hallingdal, der han satt som fange på lensmannsgården Sundre. Lensmannen tok ham med til en dansefest på gården for å holde gjøn med ham. Spelemannen spilte en frisk springar og dansen gikk lystig. Lensmannskona gikk bort til Hauge og ba om en dans, under stormende bifall fra festdeltakerne. «Det skal du få» svarte Hauge, «når bare spelemannen vil spille den slåtten jeg ønsker». Det ble godtatt, og Hauge snudde seg til spelemannen og sa: «Spill du etter, som jeg begynner». Med sin vakre, gripende stemme istemte Hauge så et vers av Thomas Kingo, «Nu bør ei synden mere / med makt og herredom / uti mitt kjød regjere / men daglig kastes om» osv. Det slo forsamlingen som et lyn. Lensmannskonen slapp Hauges hånd og alle sto som lamslåtte. Deretter kunne Hauge tale, ord som gikk «gjennom marg og ben.»³⁸ Det interessante i denne fortellingen er ikke hvorvidt Hauge var imot dans eller ikke, men hvordan sangen virket på forsamlingen.

Hauge fant ofte kraft og trøst i å synge salmer. Hans hjerte ble opplivet ved å synge. Han skriver at han ved et tilfelle sang en Davids-salme i motgangens stund. Davids-salmer hørte med i hans sangpraksis. Fra den vanskelige tiden i fengslet skriver han til sine venner at Gud hadde vært god mot ham og fylt hans hjerte og munn med sang og samtale med ham.³⁹ Han gir sine venner det råd å synge, for det vil lette deres mangehånde besværligheter og stemme deres sinn til himmelske betraktninger.⁴⁰

37 Gjertsen, *Kom du min Sulamith*, 32–35. Bernt T. Oftestad, «Hans Nielsen Hauge og mystikken» i: *Norsk Tidsskrift for Misjonsvitenskap* 75, nr. 1–2 (2021).

38 Heggveit, *Den norske Kirke i det nittende Aarhundre I*, 142.

39 Ording, *Hauges skrifter I*, 113.

40 Fæhn, «Innledning», 14.

Sangens estetikk hos Hauge

I fortalen til salmeboken 1799 og 1819 skriver Hauge at sangen skal føre til at Gud lovprises, ikke bare med ord, men i gjerning. Han stiller visse krav til hvordan sangen skal være for å kunne fungere slik. Sangen, «de langsomme og yndige toner» og den «åndelige stemme», skulle sammen med poesien, de «korte og merkelige ord», gjøre inntrykk på hjertene og slik forløse lovsangen. Hans utsagn om å synge med «åndelig stemme» kan bety at sanguttrykket skulle være annerledes enn i verdslig sang om det skulle tjene sangens formål. Videre mener han at når sangen er vakker («yndig»), blir den tatt imot og kan åpne veien til hjertene. Hjertet ble i haugebevegelsen oppfattet som stedet for menneskets ånd, der kontakten med Gud kunne oppstå. Dette stod i motsetning til rasjonalismen som de mente bare hadde troen i hodet. Hauges utsagn sier ikke så mye helt konkret om utføringen av sangen, annet enn tempo. Langsom sang synes å være idealet. Det kan tolkes som at sangen skulle skape ro og gi tid til å dvele ved sangteksten. Den langsomme sangen får ordene til å synke, som en sanger i haugiansk tradisjon sa det, når melismer og et nært forholdet til teksten gjør sangen «myk og føyelig».⁴¹ Det poetiske idealet ser ut til å være det som Brorson er kjent for, å uttrykke det store og underfulle i korte, men treffende ord og bilder. Som Hauge også sier, at hjertet uttrykker kraftigst sine følelser ved å leke for Herren i få, men grundige og åndelige ord.

Hauge mener sangens virkninger er avhengig av at vi forholder oss til den med enfoldige og sannhetssøkende hjerter og tar imot Guds hjelp. Sangen må være ydmyk. Vi skal i ydmykhet leke for Herren, alltid si Gud og Faderen takk for alle ting, og vokte oss for å fokusere alene på stemmeklangen eller hovere over en liflig røst, for da vekker sangen behag og kjødelig lyst. Han refser den verdslighet som han mener hadde trengt inn i kirken, og nevner musikk for ørens klang, sang som bruker hovmodige ord og forviller sinnene. Det er tydelig at Hauge mener at sang som synges til Guds ære og menneskers oppbyggelse, må være av en annen karakter enn den vi hører i verden forøvrig. Han nevner flere ganger ydmykhet i forbindelse med sang. Ydmyk sang får oss også til å tenke på klostertradisjonen og gregoriansk sangpraksis, der sangen står i tilbedelsens tjeneste. Idealet der er fremfor alt ydmyk sang, ikke løssluppen og hovmodig, men høvisk og beskjeden.⁴² Det henger sammen med at sang er bønn, slik også Hauges uttalelser om sangen og hans egen sangpraksis vitner om. Hauge vektlegger både tekst og melodi, og ordene er spesielt viktige. Det nære forholdet mellom ord og sang er et vesentlig trekk også i gregoriansk sang. Melodien tjener teksten, ordene former melodien. Hauge mente også at sangen er avhengig av at Guds ord bor rikelig i oss slik at vi kjenner hans vilje og gjør etter den.

Sangen er et sterkere virkemiddel enn tale, mente Hauge, og skriver at han ikke med ord formår å forklare sangens herlige og salige virkninger. Han mener at de himmelske

41 Ragnar Vigdal, *Luster i Sogn*, 1978.

42 Gjertsen, *Kom du min Sulamith*, 179.

sannheter uttrykt gjennom sang gjør større inntrykk på våre sjeler enn om de kun uttrykkes med ord. Sangen er det kraftigste middel til å uttrykke hjertets følelser. Den oppvekker til ny «fyrighet» (ildfullhet) når vi er lunkne og likegyldige overfor de himmelske sannheter, og når vi føler oss fattige, urolige eller angstfulle. Den som tror og den som lengter etter Gud, vil få kjenne sangens herlige og salige virkninger som ikke kan uttrykkes i ord. Her er Hauges åndelige opplevelse 1796 et talende eksempel. Sangen virker ikke bare på den som synger, men også på dem som hører. Den stemmer våre følelser til i ord og gjerning å utbre Guds lov, skriver Hauge. Han kommer også inn på sangens evangeliserende egenskaper, idet han sier at sangens melodi eller klang kan røre ved de ikke-troendes hjerter og gi dem trang til samkvem med de troende slik at de siden kan åpne seg for Guds ord.

Hauge oppfordrer til å synge, «taler til hverandre med salmer og lovsanger og åndelige viser og synger og leker for Herren i deres hjerter»,⁴³ for det er behagelig for Guds ører. Han viser også til David, som han kaller den største sanger i Bibelen, og oppfordrer til å synge hans salmer.⁴⁴

Hauges betydning i ettertid

Haugebevegelsen har hatt stor betydning som fornyer av den religiøse tradisjonssangen. Den blåste nytt liv i det som allerede fantes, som salmer fra Kingos salmebok og andre fra kirkens tradisjon, og nye salmer og åndelige sanger som ikke var med i kirkesalmebøkene, men ble brukt under hus- og privatandakt, spredte seg raskt gjennom Hauges virksomhet. Et godt eksempel er Brorson-salmene. Bevegelsen stimulerte også lekfolket til selv å skrive sangtekster, og Hauge bidro til å spre dem i sine skrifter.⁴⁵ Haugebevegelsen har i særlig grad vært en sangvekkelse fordi å synge var så sterkt integrert i deres gudsyndyrkelse. En slik ny giv for salmesangen er kjent også fra samtidens pietistiske miljøer ellers i Europa. Som Steffen Arndal skriver, at over alt hvor pietismen vant inngang, ga den seg uttrykk i stigende interesse for å synge salmer. Som følge av det fikk salmediktningen og den musikalske side ved salmesangen på 1700-tallet en hittil ukjent oppblomstring. Det oppsto et vell av nye salmer og salmemelodier, samtidig som eldre salmer vakte ny interesse.⁴⁶

43 Ef 5,19.

44 H.N. Hauge, «Den christelige Lære» i: Ordning, *Hauges skrifter* III, 553–554. Gjertsen, *Kom du min Sulamith*, 39–40.

45 Se bl.a. H.N. Hauge, *Christendommens Lærdoms Grunde* II (København: Trykt hos P.H. Hoeckes enke, på forfatterens forlag, 1803). H.N. Hauge, *Religieuse Sange* (Christiania: C. Grøndahl, 1815). Kristin Norseth, «Da Aanden gjennom Væggen brød» *Mystikk i haugianske kvinners salmediktning* i: *Norsk Tidsskrift for Misjonsvitenskap* 75, nr. 1–2 (2021).

46 Steffen Arndal, «Den store hvide Flok vi see», *H.A. Brorson og tysk pietistisk vekkelssang* (Odense: Odense universitetsforlag, 1989), 32.

Gjennom Hauges virksomhet lærte vekkelsens folk å sette særlig stor pris på Brorson, noe som bevirket Brorson-salmenes sterke posisjon i Norge. Hauges salmebok kom i mange opplag. Før 5. opplag i 1819 var det solgt 10 000 eksemplarer av boken. Deretter kom den i ytterligere fem opplag, fire av dem etter Hauges død. Salmer fra hans salmebok ble også trykt i andre salmesamlinger som haugianerne ga ut. Den viktigste blant disse er J. Johnsens salmebok, som kom i 1846. Den har vært i bruk helt til vår tid, bl.a. i Det evangelisk-lutherske kirkesamfunn.

Når det gjelder sangpraksis, sangens innhold og virkning er det lett å gjenkjenne Hauges idealer i hans ettertid. Haugianerkvinnen Berte Kanutte Aarflot (1795–1859) er et godt eksempel. Som Hauge skrev også hun sangtekster. De vitner om stor ydmykhet og hengivenhet til Gud. Også hun er opptatt av hvordan livet her på jord skal leves, at troen skal vises i gode gjerninger. Hennes skrifter gir eksempler på hvordan sangen er integrert i dagliglivet og har hjulpet henne i forskjellige situasjoner. Når hun begynte å synge, forteller hun, var det som om Den Hellige Ånd straks åpnet hennes tillukkede hjerte slik at Ordet fikk en særdeles kraft og virkning som satte varige spor i hennes liv. Hennes hjertes «tørre og tørrfugte jord begynte i en hast å forfrisnes og grønnes». ⁴⁷ Hun brukte sangen som bønn, med oppbyggende ransakende og trøstende virkning. Gjennom sangen kom hun nærmere Gud og kunne overgi seg til ham. Hun skildrer sjelens vei gjennom «fornedrelse og ydmykhet» til gudsforening.

Hauge var et stort forbilde for sine etterfølgere. De førte arven fra ham videre, ja i noen miljøer og blant enkelte personer helt ned til vår tid. Det gjelder sangpraksis, fortellinger om episoder og hendelser der sangen har virket på en spesiell måte, fortellinger om ekstra gode sangere, og om hvordan sangen skal være. Forskere har samlet inn og skrevet om melodier og sanguttrykk blant utøvere i Hauges ettertid. De beskriver sanguttrykket som ydmykt, men intenst, behersket og kontrollert. Uttrykket er vendt innover i mennesket og beskrevet som «det tilbakeholdte uttrykks intensitet». ⁴⁸ Sanguttrykket karakteriseres som meditativt, og utøverne mener sangen er egnet til å skape stillhet, ro og indre samling slik at orden når inn til deres indre og de kan grunne på dem i sitt hjerte. Lengselen som er så fremtredende i Brorsons poesi er et ideal også hos folkesangerne. Gudslengselen ser ut til å ha inspirert sangutøvingen slik at stadig nye melodiske variasjoner og nye melodier er blitt skapt.

Brorson-salmene har skapt en rikere sangtradisjon i Norge enn i hans hjemland Danmark. Også danske forskere har skrevet om dette. ⁴⁹ Alle folkemelodiene som finnes til disse i norsk tradisjon, er et sterkt bevis på at det stemmer. Brorson inntar førsteplassen i haugianernes sangrepertoar. Han sang seg inn i folkets hjerter, skriver

⁴⁷ Berte Kanutte Aarflot, *Troens frugt. En samling af aandelige Sange i tvende Dele med tre tillæg af Berte Kanutte Aarflot*, niende oplag (Bergen: Beyer, 1874), 7–8.

⁴⁸ Ove Kristian Sundberg, *Musikk og liturgi* (Oslo: Lutherstiftelsen, 1971), 54. Gjertsen, *Kom du min Sulamith*, 179–182.

⁴⁹ Arndal, «Den store hvite Flok vi see», 25.

folkemusikkinnsamleren Catharinus Elling (1858–1942).⁵⁰ Fra midten av 1800-tallet av har innsamlere som Ludvig Mathias Lindeman (1812–1887), Catharinus Elling, Olav Sande (1850–1927) og Ole Mørk Sandvik (1875–1976) transkribert melodier på noter etter folkemusikkutøvere rundt om i landet. Senere har Norsk Rikskringkasting og folkemusikk-arkivene gjort lydopptak. I 1964 regnet O.M. Sandvik med at i alt 350 transkripsjoner av melodier til Brorson-salmer var samlet inn her i landet.⁵¹ Da er ikke lydopptakene regnet med, og i dag er antallet melodier ennå høyere. Noe av dette materialet er gjort tilgjengelig i skriftlig form, blant annet står 193 melodier til Brorson-salmer i O.M. Sandviks *Religiøse folketoner* II, og senere gjennom lydutgivelser på LP, CD og sosiale medier. Det er også utgitt bøker med vedlagt CD. En fersk utgivelse er *Ord og tonar – Folkesong i Numedal* (2020), som inneholder 15 Brorson-salmer på noter og CD. Folkemelodier til Brorson-salmer kom i kirkelig bruk etter utgivelsen av *Koralbok for Den norske kirke* 1926. Den inneholdt 15 folkemelodier til Brorson-salmer. Norsk Salmebok fra 1985 har med 11. I Den norske kirkes nyeste salmebok fra 2013 er antallet Brorson-salmer sterkt beskåret. Alt innsamlet materiale, både noter og lyd, er i dag digitalisert og gjort tilgjengelig i Nasjonalbibliotekets nettportal og i de fleste nasjonale og regionale folkemusikkarkiver. Dagens folkemusikkutøvere er flittige brukere av dette materialet og formidler Brorson-salmer på konserter, CD-er og ellers.

Vi kan i stor grad takk haugebevegelsen for at vi har så stort sangrepertoar å øse av også i dagens utøving. Brorson synges i dag på tvers av miljøer, i kirker og på møter, konserter og kurs. «Mitt hjerte alltid vanker» er et tydelig bevis. Dens popularitet har nådd nye høyder blant folk her til lands og da særlig blant de yngre.

50 Catharinus Elling, *Norsk folkemusikk* (Kristiania: Steenske, 1922), 122. Catharinus Elling, *Vore religiøse folketoner* (Oslo: Catharinus Elling, 1927), 22.

51 O.M. Sandvik, *Norske religiøse folketoner* II (Oslo: Universitetsforlaget, 1964), 13.